

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele Dönemindeki Dış Politikasının Millî Bağımsızlık İlkesi Çerçevesinde Analizi

Halil İbrahim ÇELİK*

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlayan Millî Mücadele düşman işgaline karşı askeri mücadele ile birlikte siyasi mücadeleyi ve diplomasiyi de kapsamaktadır. Millî Mücadele, Türk milletinin emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün belirlediği ve karakteri ile özdeşleştirdiği Millî Bağımsızlık ilkesi rehberliğinde gerçekleştirilmiştir. Millî Mücadele'nin temel metinlerinin dış politika ile ilgili maddelerinde millî bağımsızlığa doğrudan atıflar bulunmaktadır. Millî Mücadele dönemi Türk dış politikası Mısâk-ı Millî ile ilan edilen hedefleri gerçekleştirmeye yönelik gerçekçi, dengeli ve pragmatik bir yaklaşıma sahiptir. Mustafa Kemal Paşa, süreç boyunca tam bağımsız bir devlet kurmayı amaçlayan millî dış politika sürdürmüştür. Atatürk'ün dış politikaya ilişkin görüş ve düşünceleri öğrencilik yıllarından itibaren gelişmeye başlamış, Millî Mücadele döneminde ise uygulama safhasına geçmiştir. Bu dönem boyunca onun düşünceleri yeni Türk devletinin ana programını belirlemiştir. Tam bağımsızlık, millî egemenlik ilkelerinden taviz vermemek koşulu ile yurtda ve dünyada barış onun temel dış politika yaklaşımı olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın diplomasi anlayışı ekonomi, sanat, siyaset, kültür ve eğitim alanlarında iş birliğine açık olup duragan değildir. İstiklal Harbi döneminde uygulanan Türk dış politikasının millî bağımsızlık ilkesinin anlaşılması günümüz diplomasisine rehberlik etmesi bakımından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Bağımsızlık, Emperyalizm, Türk Dış Politikası, Mustafa Kemal Paşa

The Analysis of Foreign Policy Mustafa Kemal Pasha in the Period of National Struggle Within the Scope of National Independence Principle

ABSTRACT

The National Struggle, which brought about the establishment of the Republic of Turkey, involves the political struggle and diplomacy along with the military struggle against the enemy occupation. The National Struggle was carried out as the Turkish nation's struggle for independence against imperialism under the guidance of the principle of National Independence, which Mustafa Kemal Atatürk determined and identified with his character. There are direct references to national independence in the foreign policy articles of the main texts of the National Struggle. The Turkish foreign policy of the National Struggle period had a realistic, balanced and pragmatic approach towards realizing the targets declared with the National Pact. Mustafa Kemal Pasha pursued a national foreign policy aiming to establish a fully independent state throughout the process. Atatürk started to develop his views and thoughts on foreign policy during his student life and he implemented them in National Struggle period. Throughout the National Struggle years, his thoughts determined the main program of the new Turkish state. Peace at home and peace in the world, on condition that there is no room for compromise on principles of full independence and national sovereignty, was his main foreign policy approach. Mustafa Kemal Pasha's understanding of diplomacy was open to cooperation in the fields of economy, art, politics, culture and education, and was not static. It is also important in terms of guiding current diplomacy to understand the principle of national independence of the foreign policy carried out during the congresses and wars of the War of Independence. Mustafa Kemal Pasha's foreign policy approach during the National Struggle is one of the important issues in our political history.

Keywords: National Struggle, Independence, Imperialism, Turkish Foreign Policy, Mustafa Kemal Pasha

1. Giriş

Devlet ya da milletin dış ilişkilerini yönetmek anlamına gelen diplomasi; ideallere ulaşmak için mümkün olanı değerlendirmek olarak tanımlanmaktadır. Milletlerin maddi ve manevi güç unsurlarını kullanarak hedefe ulaşmak diplomasi'nin amacıdır. Diplomasi, devletlerin millî bağımsızlığını sağlayan araçlardan birisidir. Bu yönü ile dış politika vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını sağlayan ve koruyan bir araç olarak önem kazanmaktadır (Tak, 2005, s. 302). Devletlerin dış ilişkileri yaşanan dönemin uluslararası

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, halilibrahimcelik42@gmail.com
Makalenin Gönderim Tarihi: 18.12.2022; Makalenin Kabul Tarihi: 21.02.2023

Citation/Atf: Çelik, H. İ. (2023). Mustafa Kemal Paşa'nın millî mücadele dönemindeki dış politikasının millî bağımsızlık ilkesi çerçevesinde analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 50, 116-132. <https://doi.org/10.52642/susbed.1220737>

şartlarından ve devletlerarası ilişkilerden bağımsız değerlendirilemez. Bu nedenle devletler dış ilişkilerini ve politikalarını belirlerken dönemin siyasi koşullarını ve diğer devletleri dikkate almak zorundadırlar (Fevzioglu, 1988, s. 3).

XIX. yüzyılın siyasi, askerî ve ekonomik koşullarına uyum sağlayamayan Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesinin mümkün olmadığı I. Dünya Savaşı öncesinde anlaşılmıştı. Savaş, İttifak Devletleriyle birlikte Osmanlı Devleti'nin de yenilgisi ile sonuçlanmış, Mondros Mütarekenamesi ile devletin varlığı fiilen ortadan kalkmıştır. Devletin siyasi varlığını kaybetmesinde devletin iç dinamiklerinden kaynaklanan askerî, ekonomik ve siyasi başarısızlıklar ile dış politikada bağımsızlık ilkesine uygun, uygulanabilir bir dış politika eksikliği de etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığını kaybetme sürecini komutan olarak sürecin içinden gözlemleyen Mustafa Kemal Paşa, bu tecrübesi ile Millî Mücadele ve Cumhuriyet döneminde devletin dış politikasını millî bağımsızlık ekseninde dünya gerçekleri ile uyumlu ve milletin menfaatlerine göre şekillendirmeye çalışmıştır. Millî Mücadele döneminde işgallere karşı mücadelenin önemli araçlarından birisi de dış politikadır. Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikasında *millî hâkimiyet* düşüncesi belirleyici rol oynamıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre millî bağımsızlık hayati bir meseledir. Nitekim Paşa, bağımsızlığı karakterinin bir parçası olarak tanımlamıştır (Atatürk, 2019, s. 153). Dış politikada tam bağımsızlık düşüncesinin iç politikadaki karşılığı millî hâkimiyettir (Ata, 2008, s. 81-88). *Millî hâkimiyet* ya da *millî egemenlik* devletin iç yönetimi ve yönetim biçimi ile ilişkilidir. Millî bağımsızlık ise dış devletlerle ilişkilerle ve bu ilişkilerde devletin bağımsızlığı ile ilgilidir (Bulut, 2021, s. 401-408).

Bütün yönleri ile Millî Mücadele'de dış politika önemli bir araştırma konusudur. Dış politika ve uygulanan millî bağımsızlık siyaseti incelenmeden Millî Mücadele'nin tam manasıyla anlaşılabilmesi mümkün olmayacaktır. Konu ile alakalı birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde dış politikada bağımsızlığa verilen önemin farklı bakış açıları ile incelenmesinde yarar görülmektedir. Çalışmada 1919-1923 yılları arasında Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye ve Büyük Millet Meclisi hükümetleri döneminde diğer devletler ile ilişkilerinde izlediği politika millî bağımsızlık ilkesi çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.

15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan ordusu İngiltere donanmasının himayesinde İzmir'e çıkmış ve Anadolu'da Yunan işgali başlamıştır. Bu işgal hem oluşturduğu algı hem de işgalcilerin Türk milletine karşı zulüm ve katliamları bakımından İngiliz, Fransız ve İtalyan işgallerinden farklı olmuştur (Lewis, 1993, s. 241). Yunan işgali bu nedenle Türk milletinin bağımsızlık ve özgürlük duygularını güçlendirmiştir (Sonyel S. R., 1987, s. 349). Mustafa Kemal Paşa'nın dış politika yaklaşımı bazı araştırmacılar tarafından onun *yurtta sulh cibanda sulh* ilkesi nedeni ile statükocu olarak değerlendirilir. Esasen onun bu ilkesi Lozan Anlaşması'ndan sonra devreye girmiştir. Millî Mücadele döneminde ise Türk dış politikası revizyonist bir yaklaşıma sahiptir (Yetim, 2011, s. 74). Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikası *millî menfaatlere dayalı millî bir siyaset uygulanması* olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin millî menfaatleri Mısâk-ı Millî metninde ifade edilmiştir. Mısâk-ı Millî, sınırları açıkça belirleyen, hayalcilikten uzak, hedefleri belirlenmiş bir yaklaşıma sahiptir. Uluslararası hukuka uygun olması bakımından da uygulanabilir olmuştur.

Millî Mücadele döneminin dış politikasının oluşturulmasında, Bekir Sami Bey'den sonra göreve gelen ve dönem boyunca bu görevi sürdüren Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey'in de önemli etkisi olmuştur. Yusuf Kemal Tengirşek Bey Paris'te Hukuk eğitimi almış, II. Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşlarında Adliye Nezaretinde görev yapmış, Millî Mücadele'ye katılmış değerli bir hukukçudur (Tengirşek, 1967, s. 136). Yusuf Kemal Bey, liderin dış politika yaklaşımını içselleştirmesi ve hedeflerini iyi anlaması bakımından yeni Türk devletinin dış politikasında siyasi bir ayrılık oluşmasına izin vermemiştir (Arslan, 1998, s. 495; Tengirşek, 1967, s. 252). Türk milletinin varlığının tehlikeye düştüğü kritik dönemde başarılı olduğu bilinen Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele döneminde uyguladığı dış politikanın ilkeleri ve uygulamalarının anlaşılmasının Türkiye Cumhuriyeti'nin güncel dış politikasının belirlenmesinde yol gösterici olacağı aşikârdır.

2. Genelgeler ve Kongreler Döneminde Dış Politika

Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından (19 Mayıs 1919) Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışına (23 Nisan 1920) kadar geçen zaman aralığı, Genelgeler ve Kongreler Dönemi olarak isimlendirilmektedir. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa yabancı devlet adamları

ve gazeteciler ile görüşmeler yapmış, Moskova başta olmak üzere yabancı ülkelere Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinin tanıtılması için heyetler ve temsilciler gönderilmiştir (Atatürk'ün Milli Dış Politikası, 1994, s. 40). Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktıktan sonra yaptığı çalışmalarda esasen *de facto* bir hükümet gibi davranmıştır (Mango, 2000, s. 223).

Damat Ferit Paşa yönetimindeki İstanbul hükümetleri ile bazı aydın ve subayların manda ve himayeyi benimseyen görüşlerine karşın Millî Mücadele liderlerinin 19 Mayıs 1919 tarihinden itibaren yabancı devlet adamları ile görüşmelerinde, bildirimlerde, kongre kararlarında ve konuşmalarında tam bağımsızlığa vurgu yaptıkları görülmektedir (Atatürk, 1970, s. 90; Gönübol & Sar, 1997, s. 5; Goloğlu, 1969, s. 87). Esasen Mustafa Kemal Paşa, dış politikada tam bağımsızlık düşüncesini henüz 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktıktan hemen sonra ifade etmiştir (Atatürk, 1970, s. 2). Dış politika hedefini *efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hâkimiyeti milliyeye müstenit, bilâkaydüşarî müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!* cümlesi ile izhar etmiştir (Atatürk, 1970, s. 12). Atatürk'e göre Türk milletinin haysiyet ve şerefi ile yaşaması ancak *istiklâl-i tam* ile mümkündür. Millî Mücadele lideri; manda ve himayeyi acziyet olarak değerlendirmekte, Türk milletinin asla böyle bir derekeye düşmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Zira ona göre esir düşmektense mahvolmak daha iyidir (Atatürk, 1970, s. 13; Sonyel S. R., 1987, s. 105). Wilson Prensipleri Cemiyeti'nde örgütlenen aydınlar, Anadolu'da ABD'nin ekonomik çıkarları konusunda çalışmalar yapan King-Crane Heyetine Doğu Anadolu'da Ermenilere toprak verilebileceğini bildirmişlerdi. Bu yazıya karşı Mustafa Kemal Paşa *bir karış toprağın bile verilemeyeceğini* açıkça ifade etmiştir (Atatürk, 2019, s. 55; Ayışığı, 2004, s. 49). Millî Mücadele döneminde yayınlanan kongre metinlerinde ve özellikle Mîsâk-ı Millî'de millî bağımsızlığa vurgu yapılmıştır. Erzurum Kongresi bildirisinin ikinci maddesinde *vatanın bütünlüğünün ve millî bağımsızlığın sağlanması için Kuvâ-yı Milliyeyi etken ve millî iradeyi egemen kılmak esastır*, denilerek Millî Mücadele'nin hedefinin vatanın bütünlüğü ve bağımsızlık olduğu ifade edilmiştir. Kongre kararlarının yedinci maddesinde ise Türk milletinin çağın ihtiyaçlarına uygun iç ve dış bağımsızlığının sağlanması koşulu ile tüm dünya devletleriyle ekonomi, siyaset ve sanat alanlarında iş birliği yapılabileceği vurgulanmıştır (Yazıcı, 2015, s. 23). *United Telegraph* Roma Mümessilliği 24 Aralık 1920 tarihinde Aydın Milletvekili Cami Bey aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa'ya siyasi gelişmeler hakkında görüşlerini öğrenmek amacıyla 11 soruyu ihtiva eden bir mektup göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa bu mektuba aynı tarihte verdiği cevapta; Erzurum ve Sivas kongrelerinde kabul edilen temel prensipleri ifade etmiş ve *istiklâl ve hâkimiyetimiz için temin edecek bir sulbu* amaçladığını belirtmiştir (Atatürk'ün Milli Dış Politikası, 1994, s. 235).

Millî Mücadele'nin kongreler döneminde manda ve himaye meselesi üzerine tartışmalar gündemin ön sıralarında yer alıyordu. *Havas-Reuter* ajansı, Şûra-yı Saltanatın yabancı bir devletin müzaheretini (manda) benimseyeceği haberini yapmıştı. Bu haber üzerine Mustafa Kemal Paşa 27 Mayıs 1919'da Sadrazama gönderdiği bir yazıda milletin istiklalinin her türlü tartışmanın dışında tutulması gerektiğini, tam bağımsızlık için milletin her türlü fedakârlığa hazır olduğunu belirtmiştir (Atatürk, 1970, s. 27). Erzurum Kongresi sırasında Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşalara Amerikan mandasının tercih edilmesi hakkında şifreli bir telgraf gelmişti. Mustafa Kemal Paşa, bu telgraflara bir cevap şeklinde anlaşılabilir ve Kara Vasıfa 19 Temmuz 1919 tarihinde gönderdiği kapalı yazıda *istiklâl ve hâkimiyete hiçbir vecible zarar vermemesi şartı ile mali ve teknik yardımların kabul edilebileceğini* ifade etmiştir (Ayışığı, 2004, s. 41; Karabekir, 2009, s. 726). Kazım Karabekir özellikle eğitim alanında ABD hakkında olumlu yaklaşımı ile bilinmektedir. ABD'ye öğrenci gönderilmesi için çalışma yapmıştır (Karabekir, 2008, s. 461). Millî Mücadele döneminde ise Erzurum'a gelen ABD'li heyetler ile görüşmeler yapmıştır (Karabekir, 2009, s. 721).

25 Ekim 1919'da Ruşen Eşref Bey'e *Tasvir-i Efkâr* gazetesi için verdiği mülakatta ise Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin uluslararası sermayeye, ticari faaliyetlere ihtiyacı olduğunu, bu faaliyetlerin bağımsızlığa saygı şartı ile memnuniyetle karşılanacağını söylemiştir (Atatürk, 2019, s. 64). Bu ifadeler Mustafa Kemal Paşa'nın uluslararası ilişkilerde yardımlaşma ve destekleri öncelikle tam bağımsızlık ile ilişkilendirdiği, tam bağımsızlığın Millî Mücadele'nin kırmızı çizgisi olduğunu açıklamaktadır. Sivas Kongresi kararlarında da milletin bütünlüğü ve bağımsızlığı hedefi yeniden ifade edilmiş ve tam bağımsızlık ilkesine yer verilmiştir (Toparlı, 2015, s. 141). Mîsâk-ı Millî Beyannamesi'nin altıncı maddesinde hürriyet ve bağımsızlık Türk milletinin varlığı ve hayatının esası olarak ifade edilmiştir. Bağımsızlığı engelleyen hiçbir düzenlemenin kabul edilmeyeceği açıkça vurgulanmıştır. Mîsâk-ı Millî, aynı zamanda Türk İstiklal Harbinin hedefini

belirleyen bir belge olması bakımından buradaki bağımsızlık ifadesi Mustafa Kemal Paşa'nın millî bağımsızlık düşüncesinin kaynaklarından birisini oluşturmaktadır (Yazıcı, 2015, s. 38).

İtilaf Devletlerinin aralarındaki anlaşmazlıklar ve iç siyasi sorunları Anadolu politikalarına tüm dikkatlerini vermelerini engellemiştir (Akşin, 2019, s. 89; Ünal, 2016, s. 667). İtilaf Devletlerinin Anadolu'daki birçok temsilcisi Sevr Antlaşması taslağının Türk milletine kabul ettirilmesinin mümkün olmayacağını farkındaydılar. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lord Hardinge ve onun gibi düşünen birçok İngiliz subayına göre Türk milletinin bağımsızlık talebi İtilaf devletlerinin emperyalist hedeflerinden daha güçlüydü ve Türk milletinin bağımsızlığını engellemek için ödenmesi gereken bedeller hesaplanandan daha ağır olabilirdi (Sonyel S. R., 1991, s. 76). Diğer yandan ABD başkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de I. Dünya Savaşı benzeri savaşların bir daha yaşanmaması hedefi ile yayınladığı 14 maddelik prensipler içerisinde yer alan *milletlerin kendi geleceklerini tayin etmelerine izin verilmesi* ilkesi -Türkler için İtilaf Devletleri tarafından göz ardı edilmesine karşın- Türk Millî Mücadelesinin Batı kamuoyunda savunulmasını kolaylaştırmıştır (Yetim, 2006, s. 206; İnönü, 2009, s. 167). Sivas Kongresi'nin 8 Eylül 1919 Pazartesi tarihli oturumunda manda meselesi farklı boyutları ile tartışılmış, Türkiye'ye ekonomik ve siyasi yardım bağlamında kalmak üzere ABD yardımının Türkiye'yi diğer işgalcilerden koruyacağına ilişkin karar alınmıştır (Toparlı, 2015, s. 137). Bu karar 9 Eylül 1919 tarihli bir mektup ile ABD kongresine bildirmiştir. Mektupta, Millî Mücadele'nin amacının Türk milletinin haklarının korunmak ve bağımsızlığını sağlamak olduğunu ifade edilmiştir (Reşit Paşa, 1940, s. 128; Goloğlu, 1969, s. 65).

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele döneminde Türk dış politikasını diplomat kimliği ile bizzat yönetmiştir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 8). ABD ile ilişkilere özel bir önem verilmiş, Amerika kamuoyu Türk milleti lehine etkilenmeye çalışılmıştır. *United Telegraph* Roma Mümessillğine 24 Aralık 1920 tarihinde yazılı bir mülakat veren Mustafa Kemal Paşa, *Türkiye'nin Amerika'ya bayırbah, insanîyetperver ve hürriyet savunucusu olarak bilmek istediğini, İngiltere'nin politikalarından ise çekindiğini* ifade etmiştir (Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1994, s. 235). Paşa, İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması üzerine İtalya'nın Antalya'daki temsilcisi aracılığı ile İtilaf Devletlerine gönderdiği protesto metninde meclisin millet temsilcisi olduğuna vurgu yaparak saldırının millî egemenliğe olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, protesto yazısında, Avrupa ve Amerika devletlerine değil, ilim, irfan ve medeniyet ehli olarak gördüğü sivil Avrupa ve Amerika'nın vicdanlarına seslenmiştir (Atatürk, 1970, s. 417; Özalp, 2020, s. 59).

Millî Mücadele döneminde özellikle Sivas Kongresi'nde ABD mandası tartışılmıştır. Sivas Valisi Reşit Paşa hatıratında Sivas Kongresi üyeleri arasında manda taraftarlığı görmediğini ifade etmiştir (Reşit Paşa, 1940, s. 130). Buna karşın Sivas Kongresi tutanaklarında ABD mandası meselesinin tartışıldığı görülmektedir (Toparlı, 2015, s. 141). Sivas'ta bulunan ABD'li gazeteci ve manda yanlısı kongre üyeleri ise Amerika'nın Türkiye'de manda idaresi kurmak konusunda kararsız olduklarını ifade etmişlerdir (Goloğlu, 1969, s. 90; Toparlı, 2015, s. 127). Mustafa Kemal Paşa'nın ABD ile ilişkiler konusundaki yaklaşımının ana çerçevesi General Harbord ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına yaptığı görüşmede kendisine verdiği memorandumda ifade edilmektedir. Memorandumda Wilson ilkelerinin millet prensibinin uygulanmadığı, Anadolu'daki azınlıklar lehine politikalar uygulandığı ve Türk vatanının işgal edilmekte, Türk milletinin bağımsızlığının yok sayılmakta olduğu belirtilerek Türk milletinin tam bağımsız yaşama düşüncesine ve isteğine saygı duyulması gerektiği muhataba bildirilmektedir. On maddeden müteşekkil Memorandumda Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin Bolşevikliğe yakın olmadığını, Hıristiyan azınlıklara karşı düşmanlık beslemediklerini, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sadece Türk milletinin öz kaynaklarına dayandığını, bağımsız Türk devletinin dünyanın geri kalanı için de yararlı olacağını ifade etmiştir (Bayur, 1956, s. 659; Ayışığı, 2004, s. 98). Mustafa Kemal Paşa, General Harbord ile konuşmasındaki *bir millet mevcudiyet ve istiklâlini temin için kabili tasavvur olan teşebbüsât ve fedakârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur, ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binaenaleyh millet, berhayat oldukça ve teşebbüsâtî fedakâranesine devam eyledikçe âdemi muvaffakiyet mevzuubahis olamaz* ifadeleri ile Millî Mücadele'nin başarılı olacağına ilişkin inancını da vurgulamıştır (Atatürk, 1970, s. 173). Bu bilgiler bir bütün olarak ve ABD Senatosunun Başkan Wilson'un Türkiye'de manda kurulması teklifini reddetmesiyle birlikte değerlendirildiğinde Amerikan mandası konusu dönemin siyasi şartlarında gündem değiştirme ve zaman kazanma taktiği de olabileceği düşünülmektedir (Ayışığı, 2004, s. 59; Karabekir, 2009, s. 721). Millî Mücadele lideri Amerika Birleşik Devletleri'nin I. Dünya Savaşı öncesinde yayınladığı Wilson İlkelerinin 14. maddesinde ifade edilen

Milliyetler İlkesini haklı olarak Türk milletinin çoğunlukta olduğu yerlerde Türk devleti kurulması şeklinde değerlendirmiştir. Politik bakımdan İtilaf Devletleri tarafından farklı yorumlanmakla birlikte Wilson ilkeleri bu yönden Mustafa Kemal Paşa tarafından kullanılmış ABD'nin Anadolu'ya gönderdiği askerî ve sivil yetkililer ile bu çerçevede diyalog kurulmuştur (Gönlübol & Sar, 1997, s. 13). Mustafa Kemal Paşa'nın tartışma sürecinde kesin hüküm ifade etmeyen açıklamaları ABD'yi bölgede tarafsızlığa yönlendirme amaçlı olduğu da değerlendirilmiştir (Ayışığı, 2004, s. 53). Mustafa Kemal Paşa'nın bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik ifadelerinin dönemin siyasi şartlarına göre taktik açıklamalar olduğu değerlendirilmektedir. Anadolu'da millî kuvvetler güçlendikçe Mustafa Kemal Paşa'nın tam bağımsızlığa vurgu yapan sözlerinin güçlenmesi de bu değerlendirmeyi güçlendirmektedir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 14). ABD mandası tartışmalarında Anadolu'da bulunan ABD'li görevlilere ile iletişimde ABD mandası taraftarı görüşleriyle Halide Edip (Adivar) önemli bir role sahiptir (Çalışlar, 2010, s. 177). Dönemin aydınları arasında ABD mandasının tercih edilmesi yönünde bir kanaat oluşmuştur (Özalp, 2020, s. 50). Diğer yandan Amerikalı ve İngiliz istihbarat elemanlarının ve gazetecilerin Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Anadolu'ya geldikleri bilinmektedir (Reşit Paşa, 1940, s. 123; Goloğlu, 1969, s. 79). Bu görevliler Millî Mücadele liderini yakından tanıma amacına yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalarda Mustafa Kemal Paşa'nın olaylara bakışı, analiz yeteneği ABD lider kadrolarına iletilmiştir (Arslan, 1998, s. 495).

Kongreler döneminde Türkiye'nin doğu sınırı hem Ermeni tehdidi hem de İngiltere'ye karşı Sovyet Rusya ile ilişkiler bakımından önem arz etmektedir. Paris Barış Konferansı'nda kendisini Ermeni temsilcisi olarak tanıtan Bogos Nubar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarının tamamının Erivan hükümetine bağlanması talebinde bulunmuştu. Ancak bölgede yaşayan Ermeni nüfus Amerikalı Profesör Magie'ye göre Müslüman nüfusun 1/3'ünden daha az idi. Diğer kaynaklarda bu oran 1/5 hatta 1/8 oranlarında gösterilmektedir (Sonyel S. R., 1987, s. 22). Bölgenin nüfus yapısına göre Ermenilerin toprak taleplerinin dayanaksız olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, Ermenilerin gerek Paris Barış Konferansındaki Avrupalılar tarafından bile aşırı görülen talepleri gerekse işgal ettikleri Türk topraklarındaki katliamları nedeniyle Ermeni işgalinin ve Taşnak terörünün ancak askerî harekât ile çözülebileceğini düşünmüştür (Sonyel S. R., 1991, s. 27).

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele döneminde savaş halinde olunan İtilaf Devletleri ile bu devletlerin desteklediği Ermenistan ve Yunanistan'a karşı Sovyetler Birliği'nin yardımını almaya çalışmıştır. Bu nedenle de Büyük Millet Meclisi'nin dış politikasında aynı zamanda sınır komşusu olan Sovyet Rusya ile ilişkiler önemli bir yer teşkil etmiştir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 13). Bu öneme karşın Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşevik Rusya ile anlaşma planı *köpriyi geçene kadar aya dayı demeli* Türk atasözünün yansıması olarak değerlendirilmiştir (Arslan, 1998, s. 505; Kinross, 2018, s. 284). Sovyet Dışişleri Komiseri Chicherin gönderdiği mektupta Mısâk-ı Millîyi tanıdıklarını, emperyalizme karşı millî hareketin yanında olduklarını ifade ederek konsolos atanmasını talep etmiştir. Ortak düşmana karşı mücadele ve sınır anlaşmazlıklarının referandum yolu ile çözülmesi önerilerini getirmiştir. (Kinross, 2018, s. 287). Sivas Kongresi öncesinde, 1919 yılı Haziran ayında Bolşevik Albay Budenni Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve yardım teklifinde bulunmuştur (Yetim, 2011, s. 75). 13 Eylül 1919 tarihinde Chicherin Türk işçileri ve köylülerine doğrudan hitap eden bir bildiri ile onları memleketin efendisi yapacak bir yönetim önerisinde bulunmuştur. Buna karşın Mustafa Kemal Paşa Türkiye'de bir sınıf mücadelesi değil, işgallere karşı direniş ve memleketi istila edilmekten kurtarma mücadelesi veriyordu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 26 Nisan 1920'te yazdığı mektupta sınıf mücadelesinden hiç söz etmeden Sovyet Rusya'ya emperyalizme karşı siyasi ve askerî iş birliği teklif etmiştir. Millî Mücadele Dönemi'nde Sovyet Rusya emperyalizmi tenkit etmesi ve gizli emperyalist anlaşmaları ilan ve hükümsüz kabul etmesi nedeniyle Türkiye'nin emperyalizm ile mücadelesine destek olabilecek bir güç olarak gözüküyordu (Gönlübol & Sar, 1997, s. 16; Gürün, 2010, s. 53). Bu görünüme karşın Sovyet Rusya'nın Mısâk-ı Millî'yi kendi çıkarları çerçevesinde yorumladığı ve özellikle Boğazlar konusunda Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı hedeflerinin olduğu da bilinmektedir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 17). 1920 yılı başında Mustafa Kemal Paşa, Halil Paşa'yı gayri resmi temsilci olarak Rusya'ya göndermiştir. Millî Mücadele'ye ilk Rus yardımı da bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu ilk yardım sınırlı olmakla birlikte önemlidir. 1920 baharından sonra ise Millî Mücadele lideri ile Bolşevik Rusya arasında İngilizlere karşı yardımlaşma mecburiyeti ortaya çıkmıştır (Kinross, 2018, s. 287).

Millî Mücadele dönemi Türkiye'si Sovyet Rusya'nın güvenliği için önemlidir. Çünkü Türkiye'yi işgal eden İngiltere ve Fransa, Rusya iç savaşında Bolşevik devrimine karşı General Denikin komutasındaki Beyaz Ruslara destek veriyordu. Bu desteğin bir sonucu olarak 1919 yılı Ocak ayında Yunanistan Başbakanı Venizelos, Odessa'ya iki tümen asker göndermiştir. Bu Yunan tümenleri kısa süre sonra Odessa'dan çekilmesine rağmen Bolşevikler için Yunanistan ve Venizelos düşman olarak kategorize edilmiştir. Bolşevik yönetimi Yunanlılara karşı Türkiye'ye destek olmayı aynı zamanda kendisine yönelik kuşatma harekâtının kırılması amacıyla hizmet olarak değerlendirmiştir (Arslan, 1998, s. 520; Mango, 2000, s. 280). Ruslar bu nedenlerle Türkiye'de Mustafa Suphi gibi Bolşeviklerin ortadan kaldırılmasını mesele etmemişlerdir. Türk tarafının millî menfaatlerini sürdürme konusunda gerçekçiliği gibi Sovyet Rusya'da emperyalizme karşı güneydeki müttefikine karşı politikasında duygusallığa yer vermemiştir. Uluslararası ilişkilerde sorunsuz tam ortaklık ve iş birliğinin mümkün olmadığı açıktır. Tarafların ortak menfaatleri ekseninde sürdürülebilir ilişkiler geliştirmek diplomasi gereğidir (Köstüklü, 2016, s. 251; Mango, 2000, s. 296). Bu dönemde İtilaf Devletlerinin Mustafa Kemal Paşa'ya Türkiye'nin tam bağımsızlığını kabul eden bir barış teklif etmeleri halinde Onun Bolşevik Rusya ile siyasi ilişki kurmadan Batı bloğu ile anlaşacağı ifade edilmektedir. Ancak özellikle İngiltere'nin ilk dönemlerde uzlaşmaz ve Yunan yanlısı politikası Türkiye'yi Sovyet Rusya ile anlaşmaya mecbur bırakmıştır (Sonyel S. R., 1987, s. 35; Yetim, 2006, s. 210). İngiltere'de Lloyd George'nin Yunan yanlısı politikasına karşın Maliye Bakanı Churchill bu politikanın Türkiye'yi Bolşevikler ile yakınlaştıracığını düşünüyor ve adil bir barışı gerekli görüyordu (Akşın, 2019, s. 86).

1920 yılı sonbaharında Rusların Ankara'ya gönderdiği elçilik heyetine karşılık olarak Moskova'ya gönderilmesi gereken elçi konusunu Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa ve İsmet Bey arasındaki anlaşmazlığın çözüm aracı olarak da kullanmıştır. Yeşil Ordu Olayı ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve Yunanlılarla mücadeledeki başarısızlıkların müsebbipleri arasında gösterilen Ali Fuat Paşa Moskova büyükelçisi olarak atanmıştır. Dış ilişkiler aynı zamanda iç siyasi sorunların çözümünün de bir aracı olarak kullanılmıştır (Kinross, 2018, s. 297; Cebesoy, 1982, s. 129). Yeşil Ordu, Türkiye'de I. Dünya Savaşı sonrası emperyalizme karşı gelişen tepkinin bir yansıması olarak Sovyet Rusya ile yaklaşma düşüncelerinin etkisi ile gelişen sol düşünce hareketi olarak bilinmektedir (Yılmaz, 1987).

3. Muharebeler Döneminde Dış Politika

Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılması Millî Mücadele'nin yeni bir evresinin başladığının göstergesi olarak anlaşılmaktadır. Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ile kongreler döneminin yürütme organı olan Temsil Heyeti görevini meclis hükümetine devretmiştir. Diğer yandan İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından 16 Mart 1920'de fiilen işgaliyle Osmanlı hükümeti, siyasi güç ve otoritesini kaybetmiştir. Meclisin açılışı ile hem iç işlerinde hem de dış politikada devlet idaresi fiilen Ankara'da kurulmuştur. Ankara'da milletin diğer işleri gibi dışişleri de meclis adına vekâleten hükümete bırakılmıştı. Dışişleri vekâleti Ankara'da Mustafa Kemal Atatürk'ün karargâhı olarak kullandığı Ziraat Mektebinde bir odadan müteşekkildi (Sonyel S. R., 1991, s. 4). Ankara Hükümeti Hariciyesi Ermenilerle Gümrü (2 Aralık 1920) Fransızlarla Ankara Anlaşmasını (20 Ekim 1921) imzalamış, Londra Konferansı'nda (21 Şubat 1921-12 Mart 1921) Türk milletini temsil etmiştir. 1920-1923 yılları arasında da İtilaf Devletleri ile ABD, Sovyet Rusya, Afganistan, Ukrayna gibi devletlerle siyasi ilişkileri eşitlik, dostluk ve millî bağımsızlık ekseninde sürdürülmeye çalışmıştır (Atatürk, 1970, s. 486; Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1994, s. 42; Çetin, 2012, s. 114).

Bu dönemde de Sovyet Rusya ile ilişkiler dış politikanın önemli başlıklarından birisi olmuştur. 3 Haziran 1920 tarihinde Sovyet Hariciye Komiseri Chicherin, Mustafa Kemal Paşa'ya Ankara'da Millet Meclisinin açılmasından duydukları memnuniyeti ifade eden bir mektup göndermiştir. Mektupta bir yandan Türkiye'nin istiklaline ve Türk vatanının Türklere bırakılmasının zorunluluğuna ilişkin vurgu yapılırken diğer yandan Sovyet Rusya'nın bölgedeki siyasi ve iktisadî çıkarlarının Mustafa Kemal Paşa'ya hatırlatılmasının hedeflendiği görülmektedir (Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1994, s. 160). Bu mektuba Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir aracılığı ile 20 Haziran 1920 tarihinde cevap vermiştir. Atatürk cevabında Sovyet Rusya'nın Türkiye'nin istiklali hakkındaki görüşleri için memnuniyet ve teşekkürlerini belirtmiş, Türkiye'nin siyasi pozisyonunu *biz garp emperyalistlerine karşı yalnız halâs ve istiklalimizi muhafaza*

etmekle iktifa etmiyoruz, Aynı zamanda garp emperyalistlerinin kuvvet ve malum olan her vasıta ile Türk milletini emperyalizme vasıta ittihaz etmek istemelerine de mâni oluyoruz. Bu suretle bütün beşeriyete hizmet ettiğimize kanıyoruz ifadeleri ile açıklamıştır. Sovyet Rusya'nın Doğu Anadolu bölgesinde Van ve Muş vilayetleri üzerinde Ermeniler lehine toprak taleplerinin emperyalizmin hedeflerini kolaylaştıran yanlış politikalar olduğunu açıkça belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa Sovyet Rusya hükümetine Türkiye ile iş birliği yapılmasının emperyalizmle mücadeleye katkı sağlayacağını ifade etmiştir (Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1994, s. 166).

Mustafa Kemal Paşa 3 Temmuz 1920 tarihli TBMM gizli oturumunda dış yardımın önemli olduğunu ancak tamamen dış yardıma bağlanmanın ülkenin tam bağımsızlık kararlılığına zarar vereceğini değerlendirmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. I, 1920, s. 74). Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Sovyet Rusya yardımına bel bağlandıktan sonra yardımların kesilmesi durumunda ülkede umutsuzluk oluşma riski vardır. Bu nedenle Millî Mücadele öncelikle millî kaynaklara dayanmalı ve güvenmelidir. Dış yardım ancak Türkiye'nin ilkeleri ve millî menfaatlerine uygun olarak sağlanabildiği takdirde yararlıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın dış yardım konusunda temel politikası tam bağımsızlık ilkesinden ödün vermemektir. Ona göre dış yardım araç, tam bağımsızlık amaçtır. Türkiye tüm dünya ülkeleri ile siyasi ilişkiler kurabilir ancak ulusal bağımsızlık ilkeleri önkoşul olmalıdır. Dış yardımın himaye ve kontrol aracı haline gelmemesi için gerekli bütün tedbirlerin alınmış olmasına dikkat edilmelidir (Şener, 2007, s. 176).

26 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa, SSCB lideri Lenin'e ilişkileri güçlendirmek istediklerini bildiren bir mektup göndermiştir. Bu mektuba SSCB Dışişleri Bakanı Chicherin tarafından cevap verildikten sonra 11 Mayıs 1920'de Ankara hükümeti Moskova'ya Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet gönderdi. Bu heyet Moskova'ya 69 günde ulaşabilmişti. BMM, Sovyet Rusya ile dostluk anlaşması yapmak ve askerî malzeme yardımı almayı amaçladığı bu ziyaret millî güçlerin emperyalizme karşı mücadele için destek bulma çabasını göstermektedir. Bu heyet uzun müzakereler neticesinde 24 Ağustos 1920 tarihinde Sovyet hükümeti ile anlaşma tasarısı üzerinde mutabakata varmış, bu anlaşma bölgedeki siyasi ve askerî durum nedeni ile ancak yedi ay sonra imzalanabilmiştir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 16; Yetim, 2006, s. 211). 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan Türk Sovyet Dostluk Anlaşması Türkiye'nin doğu sınırını güvenlik altına almasının yanı sıra aynı zamanda batıda Yunan işgaline karşı verilen mücadelede millî güçlerin elini güçlendirmiştir. Sovyet yönetimi Anadolu'daki hareketin Komünist bir hareket olmadığını biliyordu. Bu anlaşma ortak düşmana karşı ve konjonktürel bir süreci ifade ediyordu. Türkiye'nin İstiklâl Harbinde Sovyet Rusya'ya ihtiyacı olduğu gibi bu ülkenin de TBMM hükümetine ihtiyacı vardı (Gönlübol & Sar, 1997, s. 22).

Mustafa Kemal Paşa tarafından 3 Eylül 1921 tarihinde Sovyet Rusya hariciye komiseri Chicherin'e ulaştırılmak üzere Moskova Büyükelçiliğine gönderilen telgraf Millî Mücadele döneminde Türkiye Rusya ilişkilerinde az bilinen bir konuya ışık tutmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafında Rusya'da kıtlık nedeni ile yaşanan açlığın hafifletilmesine katkı sağlamak amacıyla Karadeniz sahillerinden Rusya'ya hububat hediyesinde bulunmuştur. Chicherin bu yardım için 10 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkür telgrafı göndermiştir (Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1994, s. 353; Gürün, 2010, s. 75). Türkiye'nin Rusya'ya bu yardımı ekonomik olmaktan ziyade siyasidir. Ülkenin siyasi, malî ve sosyal bakımdan zor durumda olduğu bir dönemde Samsun'dan gönderilen hububat yardımı mali büyüklüğü ile değil iki ülke arasında dostluk ve emperyalizme karşı iş birliğinin sembolik bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir (Cankut, 2018, s. 88). Paşa, dünya kamuoyuna Türkiye'nin dostluğunun değerli olduğu mesajını iletmek istemiştir.

Kazım Karabekir Paşa Ermenileri yenilgiye uğratarak Mısâk-ı Millî şartlarını kabul ettirmişti. Barış müzakereleri devam ederken ABD Başkanı Woodrow Wilson, Sevr Anlaşmasına göre Ermenistan'ın Batı sınırına Erzurum, Van ve Bitlis'in dâhil olduğunu belirten bir karar almıştır. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sir Eyre Crowe *Wilson'un Hayal Şatosu* adını verdiği bu kararını kamuoyu dikkatinden kaçırmak istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, 1926 yılında *Zavalı Wilson, anlamadı ki süngü, kuvvet, şeref ve onurun savunamayacağı sınırları başka hiçbir ilke savunamaz*, ifadeleri ile devletlerin sınırlarının masa başında değil cephede belirleneceğini ifade etmiştir (Mango, 2000, s. 287). Ermenilere karşı Doğu Cephesinde kazanılan zaferin sonucu olarak imzalanan Gümrü Anlaşması, Büyük Millet Meclisi hükümetinin ilk uluslararası siyasi zaferi olması bakımından önem arz etmektedir (Karabekir, 2009, s. 807). Türk vatanının doğu sınırlarının güvenlik altına alınmasını sağlayan ve Ermenilerin emperyalist ülkelerin desteğiyle geliştirdiği

yayımlılık hayallerine son veren bu zafer Mustafa Kemal Paşa'nın millî bağımsızlık ilkesinin gerçekleşmesinin önemli bir adımı olmuştur.

Millî Mücadele de muharebeler döneminde Türk dış politikasının odağında İngiltere yer almaktadır. Dönemin galip devleti olan İngiltere, Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi gücünün ortadan kalkmasından sonra Anadolu'da yeni bir Türk devleti kurulmasını Kafkasya, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki çıkarlarına aykırı gördüğünden Sevr projesi ile Türk vatanını parçalama hedefine yönelmiştir. Yunanlılar İngilizlerin bu hedefinin aracı durumundadır (Yetim, 2006, s. 216). Ancak 1920 yılında Yunanistan'da iktidar değişikliği, İstanbul'da Damat Ferit Paşa yerine Tevfik Paşa hükümetinin kurulması ve İngilizlerin İstanbul'da Genaral Milne ve Amiral Roberck'in yerine Charles Harington ve Sir Horace Rumbold ikilisini getirmesi yeni bir dönemin başlangıcına işaret ediyordu (Kinross, 2018, s. 302). 14 Kasım 1920 tarihinde Yunan Başbakanı Venizelos, seçimleri kaybetti. Alman yanlısı olarak değerlendirilen Konstantin yeniden Yunanistan kralı olması nedeniyle İngiltere'nin Yunanistan'a desteği azalmaya başlamıştır (Köstüklü, 2016, s. 101; Sönmezoglu, 2001, s. 65). Bu gelişmeler Mustafa Kemal Paşa'nın hem iç siyasette hem de dış siyasette güçlenmesine katkı sağlamıştır. 26 Ocak 1921 tarihinde ise I. İnönü Zaferi sonrasında TBMM Londra Konferansına davet edilmiştir. Londra Konferansı tarafların talepleri arasındaki kapama güç makas ve İstanbul Hükümeti temsilci Tevfik Paşa'nın Millî Mücadele yanlısı tutumu nedeniyle sonuçsuz kalmıştır (Çetin, 2012, s. 120; Sofuoğlu & Yıldırım, 2015, s. 119). *The Times* gazetesine göre iki taraf arasında gerginlik sürekli olmuştur. Londra Konferansında Ankara hükümeti temsilcilerinin talepleri İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından ütopik görülmüştü (Kinross, 2018, s. 311). Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın kongre öncesinde müttefiklerin Ankara hükümetini İstanbul hükümeti aracılığı ile dolaylı olarak davet etmelerini reddetmesi üzerine Ankara hükümetinin doğrudan davet edilmesi TBMM Hükümetinin İstanbul'dan ayrı bağımsız bir siyasi yapı olduğunun uluslararası arenada kabul edilmesini sağlamıştır (Atatürk, Nutuk, 1970, s. 577; Gönlübol & Sar, 1997, s. 25). Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, Londra'daki görüşmeler sırasında Mîsâk-ı Millînin tanıtılması noktasında kendisine Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen talimatı yerine getirebilseydi bu görüşmeler Türk milletine daha fazla yarar sağlayabilirdi. Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın dış siyasetinin temel yaklaşımı olan tam bağımsızlık yerine daha küçük meselelere yoğunlaşarak bu fırsatın kaçmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler millî hükümetin dışişleri bakanının değiştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Yeni bakan Yusuf Kemal Bey, dış politika da Mîsâk-ı Millî belgesi şartlarını ısrarla savunmuştur (Akşin, 2019, s. 91).

26 Şubat 1921 tarihinde ABD'de yayımlanan *Philadelphia Public Ledger* muhabiri Clarence K. Streit, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşlerini öğrenmek için 19 sorudan oluşan Türkçe bir mektup göndermiştir. Bu mektupta muhabir esas olarak Londra Konferansı ile ilgili sorulara öncelik vermekle birlikte Millî Mücadele liderinin dünya politikası hakkındaki görüşlerini ve yeni Türk devleti hakkındaki tasavvurlarını da öğrenmek istemiştir. Mustafa Kemal Paşa Türkçe mektuba 8 sayfalık Fransızca bir mektup ile cevap vermiştir. Millî Mücadele liderinin dış politikaya ilişkin görüşleri bu cevap aracılığı ile uluslararası kamuoyuna duyurulmuştur. Mektup Mustafa Kemal Paşa'nın millî bağımsızlık düşüncesini ve dış politikasını açıklamaktadır. Paşa; barışın en kısa süre içerisinde sağlanması, Türk milletinin meşru taleplerinin Mîsâk-ı Millî'de ilan edildiği şekli ile kabul edilmesi, Türklerin dünyanın uygar ulusları ile eşit, bağımsız ve barış içinde yaşama isteği konularına vurgu yapmıştır. Cevap metninde Mustafa Kemal Paşa, diğer siyasi görüşlere saygısını ifade etmekle birlikte milliyetçi görüşe sahip olduğunu ifade etmektedir. Devletlerin bağımsızlıklarının karşılıklı olarak korunması esas olmak üzere ABD başta olmak üzere uygar dünya ile dostluk temelinde ekonomik ilişkileri geliştirmeyi amaçladığını belirtmiştir (Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1994, s. 271).

Londra Konferansı sonrasında İngiltere'nin Türkiye'deki işgal kuvvetleri komutanı Korgeneral Sir Charles Harington'un da katıldığı İngiliz kabine toplantısında Churchill, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa ile anlaşılmasında ısrar etti. İngiliz diplomatlarının Türklerle görüşülmez, savaşılar düşüncesinin aksine İngiliz Genelkurmayı Ankara ile diplomatik ilişki kurmak istemiş ve kısa vadede Malta'daki Türk esirler ile Anadolu'daki İngiliz esirlerin değişimi için çaba göstermiştir. Ankara'ya bu amaçla gönderilen Binbaşı Douglas Henry ve Binbaşı Stourton, Refet Bey ile görüşmüşler ve esir değişiminin öntü açılmıştır. Binbaşı Henry ile Refet Bey'in görüşmeleri Anadolu'daki İngiliz esir subaylar ile Malta'daki Türk esirlerin İngiliz kruvazöründe İnebolu açıklarında değişilmesi ile sonuçlanmıştır. Türk tarafında Rauf Bey, İngiliz tarafında

ise Erzurum'da esir tutulan Albay Rawlinson en önemli kişiler olarak gözükiyordu. Albay Rawlinson İstanbul'a ulaşınca zayıf ve hastalık durumunun Türkler aleyhine kullanılmasına izin vermemiştir. Türk-İngiliz dostluğuna inandığını, sorunlara Anadolu'da bazı küçük rütbeli subayların ihmallerinin sebep olduğunu ve ilişkilere mevcut koşullarda daha geniş bir açıdan bakmak gerektiğini ifade etmiştir. Rawlinson, Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikasına kişisel dostluk ilişkilerini aşan perspektiften bakıyordu (Kinross, 2018, s. 342). Refet Bey görüşmelerde İngiliz subaylara Mustafa Kemal Paşa'nın İngilizler ile dost olduğunu, Bolşeviklere güvenlerinin olmadığını ifade etmiştir. Bu görüşmeler İngilizlerin Anadolu'daki milliyetçi harekete yaklaşımında değişikliklere sebep olmuştur (Kinross, 2018, s. 340). Süreçte İngiliz Korgeneral Sir Charles Harington'un Mustafa Kemal Paşa ile Karadeniz'de bir harp gemisinde görüşme teşebbüsü olmuştur (Akşin, 2019, s. 96). Harington'un Binbaşı Henry aracılığı ile ilettiği Mustafa Kemal Paşa ile görüşme isteği görüşmenin yapılacağı yer ve muhatapların siyasi pozisyonu gibi hem diplomatik hem de güvenlik sorunları konusunda farklı yaklaşımlar nedeni ile gerçekleşmemiştir. Bu görüşme talebinde Mustafa Kemal Paşa'nın bağımsız bir hükümet başkanı yaklaşımı ile TBMM hükümetinin hâkim olduğu İnebolu'da görüşmek istemesi önemlidir. Mustafa Kemal Paşa, yeni Türk devletinin tam bağımsızlık düşüncesini muhataplarına yansıtmıştır (Kinross, 2018, s. 340).

İngilizlerin aksine Batı Anadolu'da Yunanlıların yerine Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki bir devletin ekonomik çıkarları için daha yararlı olabileceğini düşünen Fransız hükümeti, Anadolu'daki durumu İngilizlere göre daha gerçekçi bir perspektiften değerlendirmiştir. Türklerin insafsız bir barışa zorlanmasının mümkün olmayacağını da anlamışlardı. Bu yaklaşım Sakarya Zaferi sonrasında Fransa ile TBMM hükümeti arasında bir barış anlaşmasının yolunu açmıştır (Kinross, 2018, s. 336). Diğer yandan Doğu Cephesinde Türk millî ordusunun kazandığı zafer sonucunda Ermenilerin TBMM hükümeti ile anlaşarak Mısâk-ı Millî'yi tanınması, ardından Ermenistan'ın Sovyet Rusya'ya bağlı hale gelmesi ile Türkiye'nin doğu sınırını güvence altına alması Anadolu'nun güneyini işgal eden Fransızlar üzerinde Türk baskısını artırmıştır (Mango, 2000, s. 287). Fransız hükümetinin Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmasında Avrupalı devletlerin aralarındaki siyasi rekabetin de etkisi bulunuyordu. Londra Konferansı sırasında İngiltere'nin Yunanistan'a Doğu Akdeniz egemenliği konusunda verdiği desteği Fransa ve İtalya kendileri aleyhine değerlendirmiştir. Onlara göre İngiltere, Doğu Akdeniz'de İtalya ve Fransa'ya karşı kendisine bağlı bir devlet kurmak istiyordu. Bu yaklaşım bu iki devletin Millî Mücadele hükümetine karşı daha ılımlı olmaları sonucunu doğurmuştur. Bekir Sami Bey, Fransa Dışişleri Bakanı Briand ile 11 Mart 1921 tarihinde ekonomik imtiyazlar karşılığında Fransızların Kilikya'yı tahliye etmesini sağlayan bir anlaşma imzaladı (Yavuz, 1994, s. 111). 13 Mart'ta ise benzer bir anlaşmayı İtalya Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza ile yaptı (Köstüklü, 2016, s. 190; Zürcher, 2000, s. 226). Sforza Mütareke döneminde İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşme yapmıştı. Onun İngiltere'nin Türkiye politikasına karşı olması ve Millî Mücadele hareketine karşı sert bir tutumu olmaması Türk Millî Mücadelesine olumlu katkı sağlamıştır (Çelebi, 2002, s. 35). Bekir Sami Bey'in bu anlaşmaları acele ile imzalamasında daha önce Moskova'da Rusya temsilcileri ile yapmış olduğu görüşmelerde edindiği Rus yayımlıcalığı endişesi de etkili olmuştur. Bu anlaşmalar daha sonra TBMM tarafından tam bağımsızlık ve eşitlik ilkelerine uygun olmadığından kabul edilmemiştir. Ankara'da Meclis ve Mustafa Kemal Paşa tarafından imzaladığı anlaşmalar nedeni ile tenkit edilen Bekir Sami Bey'e Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1921 tarihli mektup ile Millî Mücadele'nin mahiyetini anlayamadığını ifade etmiştir. Bu gelişmeler aynı zamanda Bekir Sami Bey'in hariciye vekilliğinden istifası ve yerine Yusuf Kemal Bey'in getirilmesi ile sonuçlanmıştır (Atatürk, 1970, s. 587; Gönübol & Sar, 1997, s. 28; Yetim, 2011, s. 77; Yavuz, 1994, s. 117).

9 Haziran 1921'de Fransızlar Franklin Bouillon'u Ankara'ya resmî temsilci olarak gönderdiler (Yavuz, 1994, s. 134). Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa, Fransız temsilcilerine karşı özenli bir siyasi dil kullanmaya dikkat etmiştir. Mesajlarını Fransız temsilcilerin şahsında doğrudan Fransa kamuoyuna yönelmiştir. 14 Temmuz 1922 günü Ankara'da Fransa askerî temsilcisi Albay Mougin'in resmî bir yemek sırasındaki hitabına cevaben yaptığı konuşmada Fransızların ulusal özgürlük, eşitlik ve kardeşlik bayramı olan 14 Temmuz ve Jeanne d'Arc bayramına atıf yaparak Türk milletinin de millî bir bayramı hak ettiğini vurgulamıştır. Mustafa Kemal Paşa, özelde Fransa genelde ise Avrupa kamuoyuna Türk milletinin tüm milletler gibi bağımsızlık hakkı olduğunu ve medeni milletler ile gibi bağımsızlık ve özgürlük günü kutlamak istediğini ifade ediyordu (Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1994, s. 437).

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin başlarında Türkiye'ye karşı bir blok olarak davranan İtilaf Devletleri birliğini bozmak ve karşı blok oluşturmak için çalışmıştır (Atatürk, 2019, s. 117; Yavuz, 1994, s. 143). Bu politika Sovyet Rusya yardımı ve Fransızlar ile İtalyanların İngiltere politikalarını koşulsuz desteklemekten vazgeçme sonuçlarını elde ederek başarılı olmuş, Fraklin Bouillon'un Ankara'ya gelmesinden bir yıl sonra ise siyasi atmosfer değişmiş, taraflar arasındaki görüşmeler 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Antlaşma ile Türkiye güney sınırında istediklerinin büyük bir kısmını elde etmiş, Kilikya bölgesi Türkiye'ye bırakılmış, İskenderun'da özel bir statü sağlamıştır. Fransızlar ise Anadolu'da Bağdat Demiryolunun işletilmesinde bazı ekonomik imtiyazlar dışında bir ayrıcalık elde edememişlerdir. Fransızların cepheden götürmek istemedikleri Cresot topları ve cephanesi de Türkiye'ye bırakılmıştır. Bu savaş malzemesi Yunanlılara karşı silah dengesinin düzeltilmesine önemli katkı sağlayacaktır. Fransızlar Ankara'da Londra Konferansında görüştükları Bekir Sami Bey'in az ile yetinen yaklaşımının aksine Mısâk-ı Millî sınırları içerisinde tam bağımsızlık yaklaşımına sahip bir liderle muhatap olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa, Ankara Anlaşması ile millî çıkarlardan ödün vermeden batılı bir devlet tarafından Ankara Hükümetinin tanınmasını sağlamıştır (Atatürk, 1970, s. 620; Kinross, 2018, s. 337; Zürcher, 2000, s. 227). Ankara Anlaşması, İngiltere tarafından İtilaf Devletlerinin onuruna indirilen bir darbe olarak değerlendirilmiş ve Fransa'nın Türkiye ile anlaşması müttefiklik ruhuna aykırı görülmüştür. İtilaf Devletleri arasındaki bu ayrım Mustafa Kemal Paşa'nın uluslararası arenada değişen dengelerden faydalanma başarısını da gösteriyordu (Sonyel S. R., 1991, s. 72). Ankara Anlaşması'ndan sonra aralık ayında ABD temsilcisi Amiral Mark Bristol ticaret ataşesi Julian Gillespie'yi gayri resmi olarak Ankara'ya göndermişti. Ankara'da Millî Mücadele liderleri ile görüşmeler yapan Gillespie'nin temasları ticari içerikli olmuştur. Bu temaslar ABD'nin siyasi olarak Türkiye ile ilgilenmediği, ticari hedefleri olduğunun kanıtı olarak değerlendirilmiş ve olumlu karşılanmıştır (Ayışığı, 2004, s. 70). Mustafa Kemal Paşa, ABD'nin Türkiye ile ticaret yapmasına ve ticari yatırımlarına olumlu yaklaşıyor, ancak siyasi vesayete karşı bir duruş sergiliyordu.

İngiltere Sakarya Zaferinden sonra Türk-Yunan savaşının sonlandırılması için girişimde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa ise Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'i 1 Mart 1922 tarihinde Avrupa'da Yunan propagandasına karşı Türk tezini savunmak amacı İstanbul üzerinden Londra'ya gönderdi (İzzet Paşa, 2017, s. 158; Tengirşek, 1967, s. 262). Fransızlar ile dostça, İngilizler ile nezaketle görüşmeler yapan milliyetçi hükümetin dışişleri bakanının görüşmelerinden savaşı sonlandırmaya yönelik kayda değer bir sonuç çıkmadı. Bu Mustafa Kemal Paşa'nın beklediği bir gelişmeydi. Avrupa kamuoyunda Türkler barış istemiyor propagandasını engellemek amacıyla bu adım atılmıştı. 22 Mart ve 26 Mart tarihlerinde İtilaf Devletleri iki kez Türk ve Yunan taraflarına barış teklifinde bulundular. Bu teklifleri Yusuf Kemal Bey, Ankara'nın Türkiye'nin savaş istemediğini ancak Mısâk-ı Millî sınırları içerisinde tam bağımsız yaşamak istediğini, Anadolu'da tek bir Yunan askeri bile kalsa mütareke imzalamasının imkânsız olduğunu ifade ile reddetmiştir (Atatürk, 1970, s. 647; Tengirşek, 1967, s. 254). Bu görüşmelerin iki önemli diplomatik sonucu olmuştur. Bunlardan birincisi İstanbul'daki hükümetin uluslararası alanda tamamen etkisizleştirilmesi ikincisi ise Mısâk-ı Millî fikrinin TBMM hükümeti tarafından İngiltere kamuoyuna anlatılmasıdır (Kinross, 2018, s. 345). Bu dönemde Yunan propagandasının bir diğer boyutu Anadolu'da yerli Hıristiyanlara zulmedildiğine ilişkin iftirallardır. Bu nedenle Türk dış politikasının önemli çalışma alanlarından birisi de bu propagandanın Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere bertaraf edilmesine yönelik olmuştur (Akşin, 2019, s. 104).

Amerikan Yakın Şark Yardım Heyeti 29 Aralık 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisine başvurarak Anadolu'da yetimhane, numune çiftlikleri ve hayır müesseseleri kurmak için izin istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanı sıfatı ile 3 Ocak 1922 tarihinde bu talebe bir muhtıra ile cevap vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, yabancı yardım kuruluşlarının insani yardım ve iktisadi faaliyetlerine karşı olmadığını ancak bu yardımların nasıl yapılacağı ve hedefleri konusunda endişeleri olduğunu bildirmiştir. Paşa, yabancı yardım kuruluşlarının faaliyetleri hakkındaki endişelerini üç noktada ifade etmiştir. Bunlardan birincisi yabancı yardım kuruluşlarının insani ve iktisadi faaliyetlerinin emperyalizmin ülkeye giriş kapısı olmasıdır. İkincisi Türk tebaası olan çocukların ecebi heyetler tarafından hiçbir denetim olmaksızın eğitilmesi ve çocukların yaşadıkları muhite düşman ya da yabancı olarak yetişmelerinin temin edilmesi ihtimalidir. Paşa, bu yöntemle Anadolu'da yaşayan azınlıkların Türk milletine düşman edildiğini ifade etmektedir. Mustafa

Kemal Paşa'nın üçüncü endişesi ise yabancı kuruluşların iktisadi bakımdan Türk vatanından yüksek kâr elde etme düşünceleridir. Paşa, bu üç endişeden üçüncüsünü diğerlerine göre daha az zararlı görmektedir. ABD insani yardım kuruluşunun teklifi reddedilmemiş ancak açılacak yetimhane ve iktisadi kuruluşların Türk hükümeti tarafından atanan memurlar tarafından denetlenmesi ve Türk öğretmenler tarafından eğitim verilmesi talep edilmiştir. Yabancı uzmanların sadece teknik eleman ve muhasebe memuru olarak görev alabilecekleri belirtilmiştir (Atatürk'ün Milli Dış Politikası, 1994, s. 485). Öncelikle Mustafa Kemal Paşa yabancı ülkelerin yardım kuruluşlarının Türkiye'deki faaliyetlerini sadece insani boyutta olmadığına, meselenin siyasi cephesi olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle insani yardım faaliyetlerinin arkasındaki siyasi hedefleri takip edilmeli ve dikkatli olunmalıdır. İnsani yardımlar ülkelerin millî bağımsızlık sorunu haline gelebilmektedir. Mustafa Kemal Paşa, insani yardımları kategorik olarak tümüyle reddetmemekle birlikte bu yardımların arka planlarını tarihten ders alarak iyi incelemek ve gelecekte millî bağımsızlığa zarar verebilecek çalışmalara dikkat edilmesini istemektedir. İkinci olarak ise Mustafa Kemal Paşa, çocuklarının eğitiminin ecebiler eline bırakılmasının da millî bağımsızlık sorunu oluşturabileceğini, eğitim süreçlerinde Türk tebaası olan azınlık çocuklarının hatta Türk çocuklarının bile kendi milletine ve vatanına düşman ya da yabancı olarak yetişebileceği endişesini dile getirmiştir. Bu yönü ile eğitim gelecek inşa etme bağlamında milletin bağımsızlığının kazanılması ve sürdürülmesi için stratejik önemde bir konudur. Dış ilişkiler bu yönü ile insani yardım ve eğitimden bağımsız süreçler değildir.

Millî Mücadele döneminde Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna Afganistan ve Türkistan'ın merkezi Buhara ile de diplomatik ilişkiler kurulmuş. (Kinross, 2018, s. 349) 1 Mart 1921 tarihinde Moskova'da bulunan Afganistan temsilcileri ile dostluk anlaşması imzalanmıştır (Gönlübol & Sar, 1997, s. 24). Mustafa Kemal Paşa 19 Aralık 1921 tarihinde Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Ankara Olağanüstü Yetkili Temsilcisi General Frunze'yi kabul programında yaptığı konuşmada Sovyet Ukrayna'sı ile emperyalizme karşı dostluk ve iş birliği vurgusu yapmıştır. Komşu ülkeyle karşılıklı saygı ve iş birliğini esasına dayalı ilişkileri sürdürmekten duyduğu memnuniyeti, Frunze'ye iltifatla ifade etmiştir (Atatürk'ün Milli Dış Politikası, 1994, s. 370). Büyükelçinin kabulü sırasında kullanılan bu diplomatik ifadeler karşılık Mustafa Kemal Paşa Ukrayna heyet başkanı General Frunze ve Kızıl Ordu subaylarının cephe ziyaretleri sırasında yaptıkları konuşmalardaki sözlerinden hoşlanmamıştır. Kızıl Ordunun Millî Mücadeleye yönelik övgüleri Mustafa Kemal Paşa tarafından ulusal bağımsızlık düşüncesine karşı Sovyet müdahalesinin öncü yaklaşımı olarak değerlendirilmiştir (Kinross, 2018, s. 350). Millî Mücadele döneminde Hintli Müslümanlar Ankara'da görünür bir diplomatik misyon oluşturmuşlardı. Farklı kıyafetleri, Türk millî mücadelesine yönelik sempatiyi aşan hatta İslam dünyasının lideri Ankara'dır yaklaşımları batılı gazetecilerin bile dikkatini çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Asyalı Müslümanların millî bilinç ve özgürlük hayallerini güçlendiren bir lider olarak görülüyordu. Buna karşın Paşa, Asya milletlerinin lideri olmak gibi bir düşünce taşımıyordu. Onun yönü batıya dönüktü (Kinross, 2018, s. 352). Paşa'nın bu tutumu devletlerarası ilişkilerde realist yaklaşımını göstermektedir.

Türk ordusunun Anadolu'yu düşmandan temizlemek için gerçekleştirdiği Büyük Taarruz başarılı olduktan sonra 26 Eylül 1922 tarihinde İngiliz General Harington ile Mustafa Kemal Paşa arasında mektup diplomasisi başlamıştır. Ardından 28 Eylül 1922'de Mustafa Kemal Paşa, Fransız temsilci Franklin Boillon ile görüştü. Bu görüşmeler neticesinde Mudanya Konferansının gerçekleşmesi mümkün oldu (Yetim, 2011, s. 95). Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde İngiltere'yi Charles Harington, Fransa'yı General Cahrypy, İtalya'yı General Mombelli, Türkiye'yi de İsmet Paşa başkanlığında bir heyet temsil etmiştir. 5 Ekim'de tıkanan görüşmelere verilen arada Mustafa Kemal Paşa Türk heyetine vatanın bağımsızlığı ve Türklerin yaşadıkları bölgelerde Türk hâkimiyeti konusunda taviz verilmemesi emrini vermiştir. Nitekim 11 Ekim'de Doğu Trakya'nın Türkiye'ye bırakılmasını da ihtiva eden mütareke imzalanmıştır (Atatürk, 1970, s. 697).

4. Millî Mücadele Dönemi Dış Politikasının Değerlendirmesi

Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'taki ifadelerine göre Millî Mücadele döneminde vatanın kurtuluşu için üç temel görüş ortaya konulmuştur. Bunlar İngiliz himayesini talep etmek, Amerika mandasını istemek ve mahalli kurtuluş çareleri aramak şeklinde sınıflandırılabilir. Mustafa Kemal Paşa, bu görüşleri isabetli bulmamaktadır. Onun kararı millet hâkimiyetine dayanan yeni, müstakil bir Türk devleti kurmaktır. Bu kararını henüz İstanbul'da iken vermiş, Samsun'a çıktıktan sonra ise uygulama safhasına geçmiştir. Kararın

ana hedefi Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak tam istiklal ile vatanına sahip olmasıdır. Bu hedefler gerçekleşmeden bağımsızlık sağlanmadan milletin varlığından söz edilemez. Yabancı devletlerin himayesine muhtaç olmak ve insaflarını beklemek acizliktir. Türk Milleti bağımsızlığını öz kaynakları ile kazanmak zorundadır. Türk Milletinin kabiliyeti bu kazancı saylayacak imkânlarla sahiptir. Bu imkânlarla sahip olan millet *esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır!* Bu nedenle de *ya istiklâl ya ölüm!* Millî Mücadele'nin sloganı olmuştur. (Atatürk, 1970, s. 13) Süreç boyunca İtilaf Devletlerinin teklifleri bu ekseninde değerlendirilmiştir. Londra Konferansı görüşmelerinde Sevr Anlaşması üzerinde yapılan küçük rötuşlar ile yapılan teklifi Mustafa Kemal Paşa *düşman kuvvetleri vatan toprağından tamamen çıkarılmadan tam bağımsızlığın sağlanamayacağını* düşüncesiyle tartışmaya değer bulmamıştır. Mustafa Kemal Paşa devletin bağımsızlığının bir alanda bile kısıtlanmasını bağımsızlığın tümü ile kaybedilmesi ile müsavi görmüştür (Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1994, s. 48).

Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikası akıl ve bilimin önderliğinde gerçekçi bir yaklaşıma sahiptir. Millî Mücadele boyunca Hint Müslümanları temsilcilerinin Müslümanların lideri olması telkinlerine de II. Meşrutiyet dönemi Turancılarının telkinlerine de mesafeli yaklaşmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 120. İçtima, C. 14, 1921, s. 431). Anadolu ve Trakya'da yaşayan Türk milletinin maddi ve moral gücünün sınırlarını doğru tespit etmişti. Millî Mücadele boyunca yalnızca milletin gücüne güvenmesi gerektiğini de biliyordu (Atatürk, 1970, s. 436). Sivas Kongresi toplanmadan önce Sivas Valisi Reşit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın yakını olarak bilinen Rasim Bey'e *Paşa neye güveniyor* diye sormuştu. Rasim Bey *Türkün şabametine, cesaretine ve fedakârlığına* cevabını vermiştir (Reşit Paşa, 1940, s. 32). Bu gücün Panislamizm ya da Panturanizm ideallerine yeterli gelemeyeceğini, içinde bulunan şartlarda önceliğin Türk milletinin ana vatanını kurtarmak olduğunu gerçekçi ve maceradan uzak bir yaklaşımla tespit etmiştir. (Atatürk, 2019, s. 127; Fevzioglu, 1988, s. 19; Karal, 1981, s. 130). Ayrıca İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı mücadele eden mazlum milletlerin dönemin koşullarında mümkün ölçülerde manen desteklenmesi ve onlarla dayanışma içinde olunması için de çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar ile İngilizleri yalnızlaştırmak ve Türkiye üzerindeki emellerine zaman ve kaynak ayırmaları engellenmek istenmiştir (Atatürk, 2019, s. 88).

1919-1920 yıllarında yaşanan manda ve himaye tartışmalarında ise ana vatanın tam bağımsızlığını Türk milletinin öz gücünün sağlayacağı inancıyla uluslararası dengeleri gözetken ancak birlik ve beraberliği sağladıkça direnci artıran bir süreç takip etti. Uluslararası iş birliği ve yardımlaşma ile millî bağımsızlık ilkesi arasında ince çizgiyi korumak için çaba gösterdi. Yüzyıllardır bağımsız yaşayan Türk milletinin yabancı bir gücün yönetimine girmemek için göstereceği fedakârlığın büyüklüğünü doğru tespit etmişti. Millî bağımsızlık düşüncesinin Türk milletinin hayat meselesi olduğunu konuşmalarında hem içerideki muhataplarına hem de dışarıdaki muhataplarına açık cümlelerde ifade etmiştir (Atatürk, 1997, s. 33).

Devletlerarası münasebetlerde mütekabiliyet ilkesine millî güçlerin en zayıf görüldüğü 1919 yılının ilk altı ayında bile özen göstermiştir. Ahmet İzzet Paşa'ya 12 Ağustos 1920 tarihinde gönderdiği bir yazıda İngiltere ile ilişkilerde eşit devletler arasındaki protokol kurallarına dikkat edilmesi tavsiye etmiştir. İstanbul'un işgali sırasında tutuklanan Türk milletvekillerine karşılık olmak üzere Anadolu'daki İtilaf Devletleri subaylarını tutuklatması mütekabiliyet meselesine verdiği önemin göstergesidir (Atatürk, 1970, s. 372). Mustafa Kemal Paşa, batılı devletlerin yazılı anlaşmaları da verdikleri sözleri de kolaylıkla bozabileceklerini ve hükümlerini kendi lehlerine yorumlayabileceklerini tecrübesi ile tespit ettiğinden Türk hariciyesi mensupların yazılacak her kelime ve söylenecek her söz konusunda uyarılmıştır (Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1994, s. 28). Asker kökenli bir lider olmasına karşın Mustafa Kemal Atatürk, savaşı ancak milletin bağımsızlığı ve geleceği tehlikede olduğu zaman meşru görmüştür. Barışı asıl, savaşı ise ancak milletin bekası için mecburiyet olarak gördüğünü birçok kez ifade etmiştir (TBMM. Zabıt Ceridesi. C. II, 1920, s. 11; Karal, 1981, s. 131). Bu nedenle dış politikada ilgili taraflar ile diyalog kapılarını sürekli açık tutmuş ve Millî Mücadele boyunca barış tekliflerinin tümünde hariciye vekilini görüşme için göndermiştir. Bu görüşmelerde sözde barış için millî bağımsızlıktan taviz verilmesine de izin vermemiştir (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 2000, s. 15).

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele döneminde uyguladığı dış siyaset Türkiye'ye karşı ittifakları önleme hedefine odaklıdır. Bir yandan Sovyet Rusya ile İtilaf Devletlerine karşı iş birliği yapılarak Sovyet yardımı alınırken diğer yandan Fransa ve İtalya ile diplomatik ilişkiler kurulmuş ve İngiltere yalnız bırakılmaya çalışılmıştır. Bu görüşmeler sırasında İngiliz diplomatlar ya da subaylar ile de millî menfaatleri

sağlamaya yönelik temaslar sürdürülmüştür. Uluslararası ilişkilerin girift yapısına uyumlu bir stratejik yaklaşım benimsenmiştir. Bu çalışmalarda Türkiye'nin jeopolitik konumunun sağladığı imkânlar Türkiye'nin öz gücü olarak değerlendirilmiştir (Köstüklü, 2016, s. 255). Sadece Bolşevikler ile değil İtilaf Devletleri ile de kurulan ilişkiler dönemsel ve denge politikalarına dayalıdır. *Devletlerin değişmez dostları yoktur, değişmez çıkarları vardır*, prensibi Mustafa Kemal Paşa tarafından benimsenmiş ve milletin öz kuvvetine dayanılan ve yabancı ülkelerin daima alternatif politikalar uygulayabileceğini hesaba katan çok yönlü bir dış siyaset uygulanmıştır (Atatürk, 2019, s. 110; Karal, 1981, s. 123). Dış politikanın nihai hedefi milletin tam bağımsız, haysiyet ve şerefi ile yaşamasıdır. Bunun dışındaki tüm etkenler değişkendir (Atatürk, 1997, s. 38).

Türkiye uluslararası ekonomi, kültür, sanat ve eğitim alanlarda iş birliğine açık bir devlet olarak kurulmuştur. Diğer devletlerin iç işlerine karışmamak ve onları da Türkiye'nin iç işlerine karıştırmamak prensibine uyulması şartı ile milletin refahı ve mutluluğu ile vatanın imarı için gelişebilecek iş birliği projeleri Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir (Akşin, 2019, s. 42; Tak, 2005, s. 308). Avrupa siyasetinin iş birliğini Anadolu'da yaşayan Hıristiyan azınlıkları da bahane ederek Türkiye'nin iç işlerine karışmak amacı ile değerlendirme heveslerinin de farkında olan Türk dış politikası azınlıkları eşit Türk vatandaşı olarak konumlandırmıştır (Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1994, s. 31). Batılı devletlerle eğitim, kültür, sanat ve ekonomi alanlarındaki iş birliğinin Mustafa Kemal Paşa'nın muasır medeniyet seviyesine ulaşma ve modernleşme hedefine katkı sağlayan yönleri bulunduğu da bilinmektedir. Bu hedef Türkiye'nin demokratikleşmesine ve modern, laik bir devlet yapısı kurmasına da hizmet edecektir (Armaoğlu, 1989, s. 168; Fevzioglu, 1984, s. 13). İngiliz Amiral Calthorpe'nin Türk milliyetçilerinin Avrupa medeniyetine ve yabancılara düşman olduğu iddia ve iftirasına karşı Mustafa Kemal Paşa, medeniyete değil emperyalizme ve uluslararası sömürü düzenine karşı olduğunu ifade etmiştir (Sonyel S. R., 1987, s. 99).

Mustafa Kemal Paşa, Türk dış politikasına ödün verilemez genel ilkeler belirlemiştir. *Denge ve besap adamı* olarak dış politikayı alternatifli, Mısâk-ı Millî programını ödünsüz olarak uygulamaya çalışıyordu (Arslan, 1998, s. 499). Onun dış politikada taktik uygulamadaki ustalığı, yabancı devlet adamları ile doğrudan temas, savaş koşullarında diyalog, dostluk ve düşmanlıkta kesin çizgiler oluşturmama, millî şeref ve onura önem verme ve devletin işleyişi ile kişisel ilişkileri birbirinden ayırma olarak özetlenebilir (Kürkçüoğlu, 1981, s. 91). Türk Dış politikasının temel hedefi Mısâk-ı Millîyi benimsetmek, yeni Türk hükümetinin tanınmasını sağlamak, millî bir devlet kurmak ve bağımsızlığını korumak, dış dünyadan maddi ve manevi yardım temin etmek, dış dünyada Türkiye lehine propaganda yapmaktır (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 2000, s. 21). Mustafa Kemal Paşa dış politika yaklaşımının hülasasını 13 Eylül 1922 tarihinde Amerikalı gazeteci Richard Eaton'a verdiği demecinde bütün Türk topraklarını bağımsızlığına kavuşturmak, Türklerin olduğu her yeri Türkiye ile birleştirmek şeklinde açıklamıştır (Atatürk, 2019, s. 197).

5. Sonuç

1919-1923 yılları arasında Mustafa Kemal Paşa tarafından yönlendirilen ve yönetilen Türk dış politikası Mısâk-ı Millî ile hedefleri dünyaya ilan edilen yeni Türk devletinin kurulmasını amaçlayan, millî bağımsızlık ilkesini benimseyen pragmatist bir yaklaşıma sahiptir. Bu dönemde Türk dış politikası âdeta bıçak sırtında yürümek durumundaydı. Bir tarafta emperyalizm ve Batı yayılmacılığı endişesi diğer tarafta Bolşevik yayılmacılığı vardı. Bu iki kutup arasında Mustafa Kemal Paşa milliyetçi bir yaklaşım ile bağımsız bir devlet kurmak için mücadele etmekteydi. Paşa'nın Millî Mücadele boyunca kurmay subay ve diplomat kimlikleri ön plandadır. Özellikle İngiltere ile Sovyet Rusya arasındaki siyasi mücadeleyi Türkiye'nin işgalinde kritik rol oynayan Yunanlılar ve Ermenilere karşı güçlü bir koz olarak kullanmaya çalışması diplomat kimliğini ortaya koymaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın dış politika yaklaşımında devletlere ve devlet adamlarına karşı kategorik bir düşmanlık görülmemektedir. Türk milletinin tam bağımsızlık hakkına saygı duyan ve olumlu yaklaşımlara karşı saygı ve iş birliği esastır. Yabancı devletler ile olan ilişkinin dost ya da düşman tanımlamasını Millî Mücadeleye ve Mısâk-ı Millî'ye yaklaşımı belirlemektedir. Yabancı devletin ideolojisi ya da yönetim biçimi Mustafa Kemal Paşa'nın tavrını belirlemede etkili değildir. Sovyet Rusya ile ilişkileri bu yaklaşımı

göstermektedir. Milliyetçi bir düşünceye sahip olmasına karşın Bolşevik bir rejimiyle millî menfaatlere uygun bir ilişki sürdürülmüştür.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gelen yabancı devlet adamları ve subaylara karşı özenli, nezaketli ve devlet ciddiyetine yakışır bir davranış sergilediği görülmektedir. Millî Mücadele boyunca yabancı devlet adamları ile hem yüz yüze görüşmeler yapmış hem de mektup diplomasine büyük önem vermiştir. Yabancı gazeteciler ile yaptığı mülakatlarda da Türk milletinin bağımsız yaşama arzusu ve muasır medeniyetle birlikte olma isteği vurgulamıştır. Bu dönemde yabancı devletlerin Türkiye'ye insani yardımlarını, eğitim çalışmalarını millî bağımsızlığa uygunluk çerçevesinde değerlendirmiştir. Emperyalizmin siyasi hedeflerini insani ve eğitim yardımları yolu ile de gerçekleştirmek istediği bilinmektedir. Bu nedenle dış yardımların sömürgeciliğin etkili bir aracı olma ihtimaline karşı tedbirler alınmasına yönelik çaba harcamıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre ekonomik güç, millî bağımsızlık ile doğrudan ilgilidir. Nitekim Millî Mücadele belgelerinde ve Paşa'nın konuşmalarında tam istiklal için ekonomik bağımsızlığın önemi vurgulanmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa dış politikada vatanın bölünmez bütünlüğü, siyasi ve ekonomik bağımsızlık ve Mısâk-ı Millî sınırlarını taviz verilemez ilkeler olarak benimsemiştir. Tam bağımsız, millî ve modern bir devlet kurma hedefi ile Mustafa Kemal Paşa emperyalist devletler arasındaki çıkar çatışması ve anlaşmazlıklardan yararlanmış, ülkenin askeri, ekonomik ve siyasi gücünü dikkate alan gerçekçi, hukuka bağlı, güvenilir, akılcı, diyaloga açık, dengeli ve millî faydacı bir dış politika benimsemiştir. Dış ilişkilerde geleneksel dostluk ilişkileri yerine tarih sürecinde gelişen çıkar ilişkilerinin belirleyici olduğu gerçekliği ile Millî Mücadele'nin ilk döneminden itibaren tam bağımsızlığa vurgu yapılmıştır. Paşa'nın dış politika vizyonunda durağan bir yaklaşım yoktur. Dünyanın geri kalanı ile ekonomi, sanat ve siyasette iş birliğine açıktır. Dünya siyasetinin gelişimi ve şartlarına göre millî bağımsızlık ekseninde dış politika değişim gösterebilir. Dış politikanın değişmeyen eksenini millî bağımsızlıktır. Bu temel yaklaşım Millî Mücadele boyunca dış politikanın ana çerçevesini oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele döneminde dış politikası *millî hudutlar içerisinde tam bir istiklal* hedefine yöneliktir.

6. Extended Abstract

The significance of diplomacy, which means maintaining interstate relations throughout history, has increased in the modern period. In parallel with the development of international relations, foreign policy has gained an attribute that affects the economy, domestic affairs and social structure of states. The domestic and foreign policies of states cannot be evaluated independently of the international relations and conditions of the era. The Ottoman Empire, which could not stay out of the influence of this process, had started to give more importance in foreign policy since the beginning of the 19th century. The Ottoman Empire, which maintained its existence through politically balanced policies in international relations in the 19th century, was defeated in the First World War. With the Armistice of Mudros signed in post-war period, the Turkish homeland was occupied by the Entente States. These occupations led the Turkish nation to start the National Struggle to defend the homeland.

The National Struggle, which brought about the establishment of the Republic of Turkey, involves the political struggle and diplomacy along with the military struggle against the enemy occupation. The National Struggle was carried out as the Turkish nation's struggle for independence against imperialism under the guidance of the principle of National Independence, which Mustafa Kemal Atatürk determined and identified with his character. There are direct references to national independence in the foreign policy articles of the main texts of the National Struggle. The Turkish foreign policy of the National Struggle period had a realistic, balanced and pragmatic approach towards realizing the targets declared with the National Pact. The changing balances and conflicts of interest in international diplomacy were used for the benefit of Turkish national interests. Mustafa Kemal Pasha pursued a national foreign policy aiming to establish a fully independent state throughout the process.

The Turkish National Struggle under the leadership of Mustafa Kemal Pasha is divided into two periods, the Congress Period and the Battle Period. Mustafa Kemal Atatürk implemented a foreign policy in line with Turkey's national interests in both periods. In 1920, there was the imperialist expansionist western world in the west of Turkey and Bolshevik Russia in the east. Mustafa Kemal Pasha tried to benefit from the political rivalry in order to establish the fully independent Turkish state he aimed for.

Although his political views were different, he cooperated with the leaders of Soviet Russia to ensure the independence of Turkey. Mustafa Kemal Atatürk did not establish a dialogue in diplomacy according to the political ideologies, economic and cultural situations of the states. For him, the priority was the national interests and goals of Turkey. National forces were mobilized to defend the homeland against England, France, Italy, Greece and Armenia, all of which occupied the Turkish homeland. All the same, the human, scientific and cultural values of England and France were not denied. On the other hand, he firmly opposed the desire of western countries to establish a mandate in Turkey. During the National Struggle period, the health, education and humanitarian aids of foreign states, especially of the USA, were accepted on the condition that these countries did not pursue their imperialist goals in the Turkish homeland. Knowing the fact that foreign aid is the gateway to imperialism, Mustafa Kemal Pasha developed a policy against the risk of losing national independence, which might be posed due to the humanitarian needs of Turkey under war conditions.

The hostile attitudes of the rulers of Western states towards Turkey were complained to the public conscience of these countries and public support was sought to be gained. Mustafa Kemal Pasha's idea of independence and his views on foreign policy during the National Struggle can be learned from the parliamentary minutes, especially from the book called the Speech, Atatürk's talks and statements, and the studies conducted to research the subject. Also, the foreign journalists who interviewed Mustafa Kemal Pasha during this period gave information about Mustafa Kemal Pasha's foreign policy principles and thoughts.

Keywords: National Struggle, Independence, Imperialism, Turkish Foreign Policy, Mustafa Kemal Pasha

Kaynakça

- Akşin, A. (2019). *Atatürk'ün Dış Politika ilkeleri ve Diplomasi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1989). Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri. *Atatürk'ün Ölümünün 50.Yılı Sempozyumu* (s. 155-172). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Arslan, E. (1998). Amerikan İstihbarat Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşı'nın Bunalım Dönemindeki Türk Dış Politikası ve Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'le Yapılan Görüşmeler. *Belleten*(62), 495-528.
- Ata, F. (2008). Atatürk'ün Millî Hâkimiyet Anlayışı ve Bunun Yansımaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(20), 81-88.
- Atatürk, M. K. (1970). *Nutuk* (Cilt I). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Atatürk, M. K. (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (Cilt I-III). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2019). *Emperyalizm ve Tam Bağımsızlık*. (M. Sarıkaya, Dü.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Atatürk'ün Millî Dış Politikası. (1994). *Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge (1919-1923)*, I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayışığı, M. (2004). *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1956). Kuvay-ı Milliye Devrinde Atatürk'ün Dış Siyasa ile İlgili Bazı Görüş ve Davranışları. *Belleten*, XX(80), 659-699.
- Bulut, H. (2021). Milli Mücadele Yıllarında Milli Egemenlik İlkesinin Doğuşu. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(72), 401-408.
- Cankut, A. (2018). Millî Mücadele Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri. *International European Journal of Managerial Research*, II(2), s. 76-99.
- Cebesoy, A. F. (1982). *Moskova Hatıraları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çalışlar, İ. (2010). *Halide Edip: Biyografisine Sığmayan Kadın*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Çelebi, M. (2002). *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çetin, N. (2012, Temmuz). Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II(4), s. 107-127.

- Fevzioglu, T. (1984). Atatürk'ün Dış Politikasının Özellik, İlke ve Amaçları. *Atatürk Türkiye'sinde (1923-1983) Dış Politika Sempozyumu*, (s. 1-13). İstanbul.
- Fevzioglu, T. (1988). *Türk Millî Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Birisi Olarak Millet Egemenliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Goloğlu, M. (1969). *Sivas Kongresi*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Gönlübol, M., & Kürkçüoğlu, Ö. (2000). Atatürk Dönemi Dış Politikasına Genel Bir Bakış. B. Türkdoğan içinde, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası –Makaleler-* (s. 3-26). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gönlübol, M., & Sar, C. (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gürün, K. (2010). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)* (2 b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnönü, İ. (2009). *Hatıralar* (2 b., Cilt I). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İzzet Paşa, A. (2017). *Feryadım İstiklâl Harbi'nin Gerçekleri* (2 b., Cilt II). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karabekir, K. (2008). *Hayatım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karabekir, K. (2009). *Günlükler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karal, E. Z. (1981). *Atatürk'ten Düşünceler*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Kinross, L. (2018). *Atatürk; Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. (N. Sander, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- Köstüklü, N. (2016). *Atatürk ve Türkiye Tarihi Araştırmaları I* (4 b.). Konya: Çizgi Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1981). Atatürk'ün Dış Politikasının Tahlili 1919-1938. *Atatürk'ün Düşünce Uygulamalarının Evrensel Boyutları Uluslararası Sempozyumu*, (s. 90-93). Ankara.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (5 b.). (M. Kıratlı, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mango, A. (2000). *Atatürk*. (F. Doruker, Çev.) İstanbul: Yeni Binyıl Yayınları.
- Özalp, K. (2020). *Millî Mücadele 1919-1922* (5 b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Reşit Paşa, R. (1940). *Reşit Paşa'nın Hatıraları*. (C. R. Yularkıran, Dü.) Muallim Ahmet Halit Kitapevi.
- Sofuoğlu, A., & Yıldırım, S. (2015). 1921 Londra Konferansı'nda Türk Diplomasi: Sadrazam A. Tevfik Paşa'nın Sözü Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilcilerine Bırakması Meselesi. *Belleten*, 79, s. 351-382.
- Sonyel, S. R. (1987). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika* (2 b., Cilt I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sonyel, S. R. (1991). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika* (2 b., Cilt II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sönmezoglu, F. (2001). *Kurtuluş Savaşı Türk Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Şener, B. (2007). Atatürk'ün Dış Politika Anlayışında Gerçeklik ve Pragmatizm Olguları-Millî Mücadele Dönemi Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri Örneği. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*(9), 175-185.
- Tak, İ. (2005). Millî Mücadele'de Takip Edilen Dış Politikanın Ana İlkeleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(27), 301-309.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. I. (1920, Temmuz 3).
- TBMM Zabıt Ceridesi, 120. İctima, C. 14. (1921, Aralık 1).
- TBMM. Zabıt Ceridesi. C. II. (1920).
- Tengirşek, Y. K. (1967). *Vatan Hizmetinde*. İstanbul: Bahar Yayıncılık.
- Toparlı, R. (2015). *Sivas Kongresi Tutanakları*. Sivas: Sivas Vilayet Kitaplığı.
- Ünal, M. (2016). *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Millî Mücadele Anıları* (Cilt II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yavuz, B. (1994). *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız ilişkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yazıcı, S. (Dü.). (2015). Millî Egemenlik Belgeleri. Ankara: TBMM Basımevi.
- Yetim, F. (2006). Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 Dönemi Türk Dış Politikası. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII(3), 203-225.
- Yetim, F. (2011). Millî Mücadele Dönemi Türk Dış Politikasında İlkel Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*(27), 71-96.
- Yılmaz, M. (1987). *Millî Mücadelede Yeşil Ordu*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modern Türkiye'nin Tarihi* (7 b.). (Y. S. Gönen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları (Halil İbrahim Çelik)%100 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are (Halil İbrahim Çelik)%100 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.